

Mittetulundusühing
Eesti Külaliikumine KODUKANT

Külaliikumise ja külade tugisüsteemi kaardistus 2020

Metoodika

Kaardistus viidi Eesti Külaliikumise Kodukant poolt ellu ajavahemikul 15. aprill kuni 31. juuli 2020. Tegemist on ühe tegevusega Aktiivsete Kodanike Fondi poolt rahastatud projektist „Õmblusteta maaühiskonna programm“.

Infot koguti 69 maapiirkonda omava kohaliku omavalitsuse külade, alevike ja alevite kohta, fikseerides ära kõik nendes tegutsevad küla-, aleviku-, alevivanemad; külamajad ehk ühiskondlikud kooskäimise kohad, mida omavad, haldavad või täidavad sisuga mittetulundusühingud ning küla seltsid ehk MTÜd, mille põhitegevus on kohaliku kogukonna ja elukeskkonna arendamine.

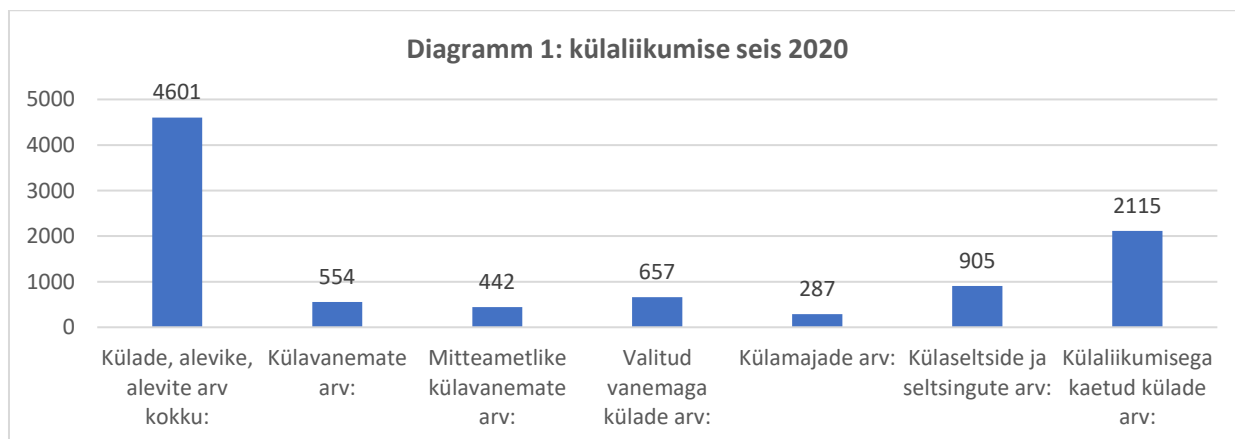
Erinevalt 2017 valminud kaardistusest oldi sel korral väga ranged küla seltsi definitsiooni osas, et eristada neid huvitegevuslikest või klubilise eesmärgiga MTÜdest. Samuti peeti seekord külavanemate all silmas ainult statuudi alusel valitud ning kehtiva mandaadiga küla-aleviku ja alevivanemaid. Kaardistuse käigus selgus, et mõistlik on kirja saada ka nõ mitteametlikud külavanemad. Seega on meil paralleelselt teada ka nende arv ja kontaktid.

Lisaks ülalnimetatule kaardistati esmakordselt kohaliku omavalitsuse poolt külakogukondade toetamiseks loodud tugisüsteem ehk fikseeriti a) kehtiva külavanema statuudi; b) külasid toetava ametniku; c) kogukondadega teemaga tegeleva volikogu komisjoni ning d) külade esindajaid kaasava koostöökogu olemasolu.

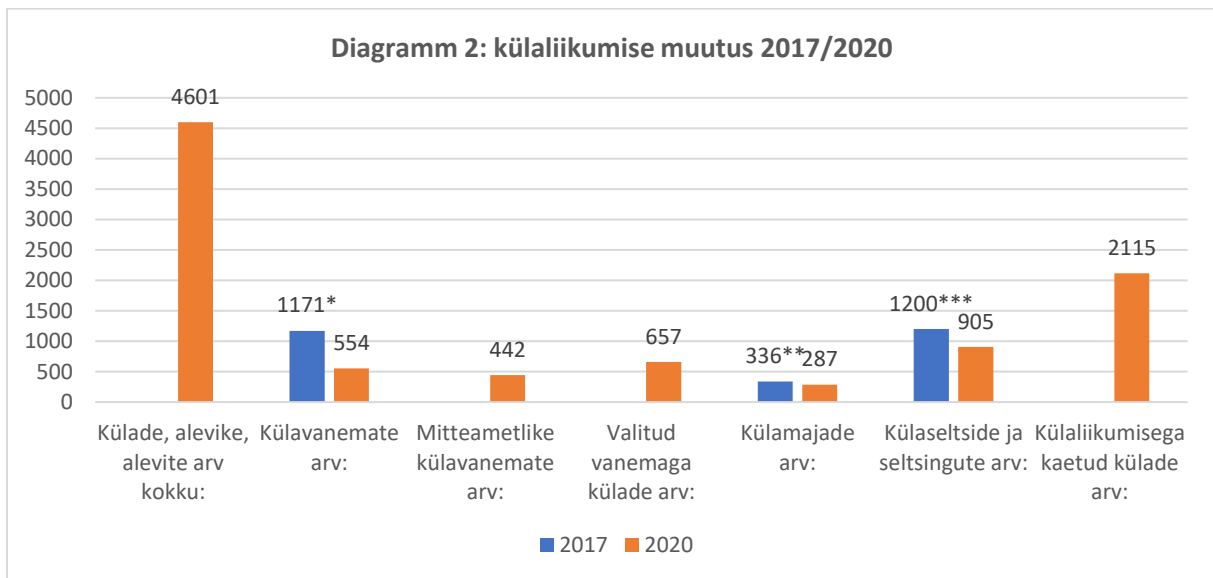
Edasises ülevaates on lihtsuse mõttes kasutatud mõistet „küla“ ka „aleviku“ ja „alevi“ tähenduses.

Üleriigiline vaade

Kaardistuses selgus, et Eesti 4601 külas on 905 küla seltsi ja -seltsingut; 554 mandaadiga külavanemat ning 287 külamaja. Selgus ka, et 442 külavanemaks peetavad ja nimetatavat isikut ei ole valitud statuudi alusel või ei ole uuendanud oma mandaati. Arvestades nii ametlike kui ka mitteametlike külavanemate, külamajade ja küla seltside haaret – paljud neist hõlmavad rohkem kui ühte küla – siis on täna ühel või teisel moel külaliikumisega kaetud 2115 küla ehk 46% küladest.

Võrdlus 2017 aastal avaldatud kaardistusega (diagramm 2) näitab, et kolme aasta jooksul on Eestis langenud külavanemate arv. Selle fakti juures tuleb arvestada, et 2017 kaardistuses ei olnud selgelt fikseeritud külavanema definitsioon, mistõttu toonane number sisaldab ka neid, keda ma 2020 aasta kaardistuses nimetasime mitteametlikeks külavanemateks. Sellisel juhul oleks võrreldavad väärtused 1171 aastal 2017 ning 996 (ametlikud + mitteametlikud) aastal 2020. See aga tähendaks langust 15%, mis võib olla tingitud haldusreformi järgsest olukorrast, kus uutes tekkinud omavalitsustes ei ole veel jõutud külavanema statuudi kehtestamiseni ega külavanemate rolli tähtsustamiseni. See väljakutse seisab Kodukandil koostöös omavalitsustega ees.

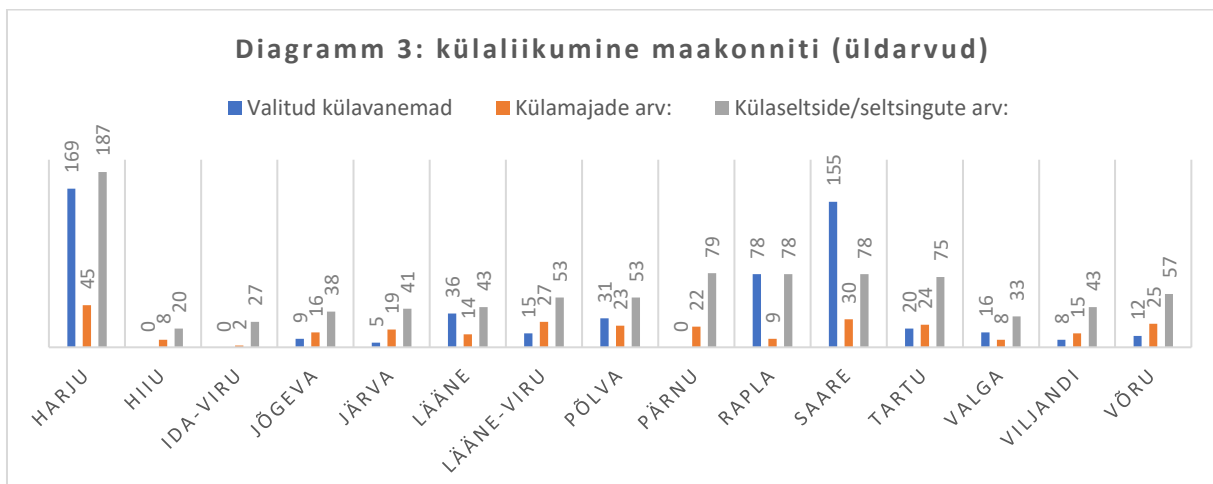
* Külavanematena loetletud ka mandaadita või statuudita külavanemad

** Külamajadena üles loetud ka täielikult valla eelarvest rahastatud seltsi- ja rahvamajad

*** Külaseltside alla arvestatud ka külates ja alevikes tegutsevad huvitegevusliku MTÜd

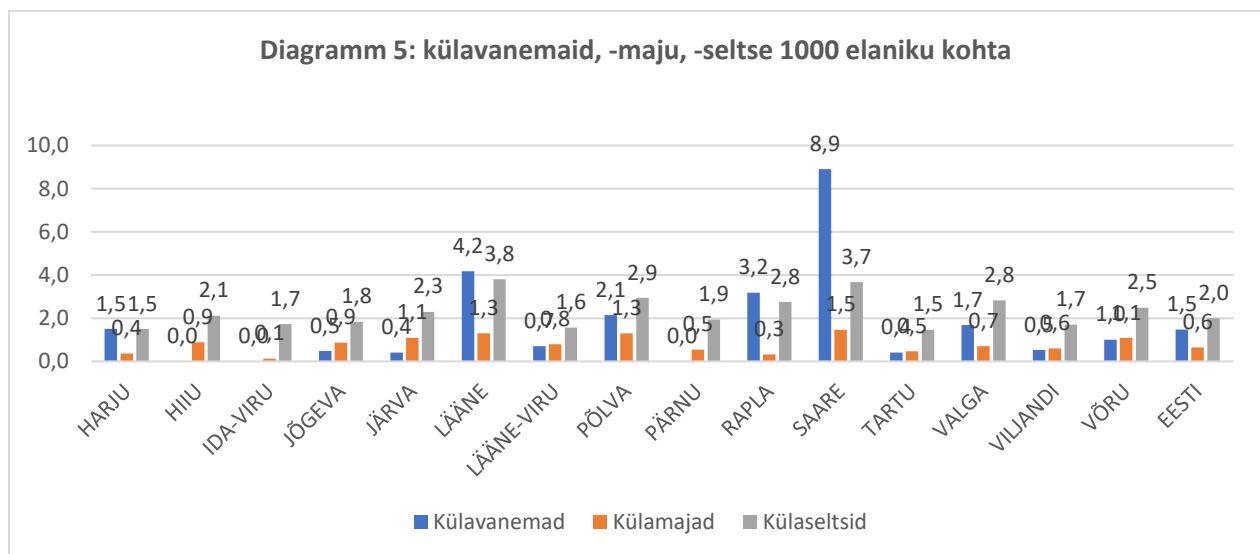
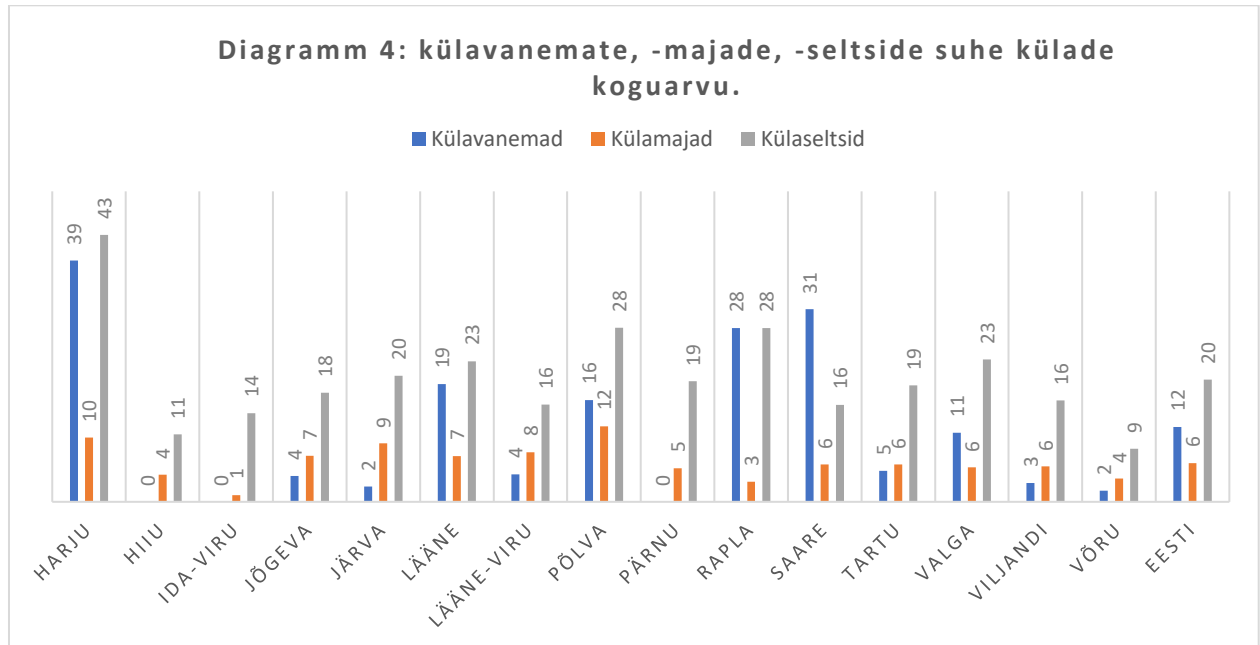
Numbrit järgi näitavad vähenemist ka külamajade ja küla seltside arv, kuid see langus ei tarvitse olla reaalne, vaid tingitud meetodilistest erinevustest. Näiline langus on seotud 2020 aasta kaardistuse definitsioonide rangusega, mis ei lubanud külamajadeks pidada omavalitsuse eelarvest täielikult finantseeritavaid kultuurimaju, seltsimaju, spordihooneid ega noortekeskusi. Samuti ei kvalifitseeritud küla seltsideks laulukoore, spordiklubisid, käsitööringe jne, mis ei keskendu kogukonna kui terviku huvidele. Seega pakuti 2020 aasta kaardistusega külaliikumise seireks korrektne baastase.

Maakondlik vaade

Külaliikumise üldarvudes paistavad maakondadest eelkõige silma Harju- ja Saaremaa (diagramm 3).

Arvestades maakondade suuruse erinevust on objektiivsem vaade külaliikuse aktiivsusele külavanemate, -majade ja seltside arvu suhe külade koguarvu (diagramm 4) või siis maaelanike arvu (diagramm 5).

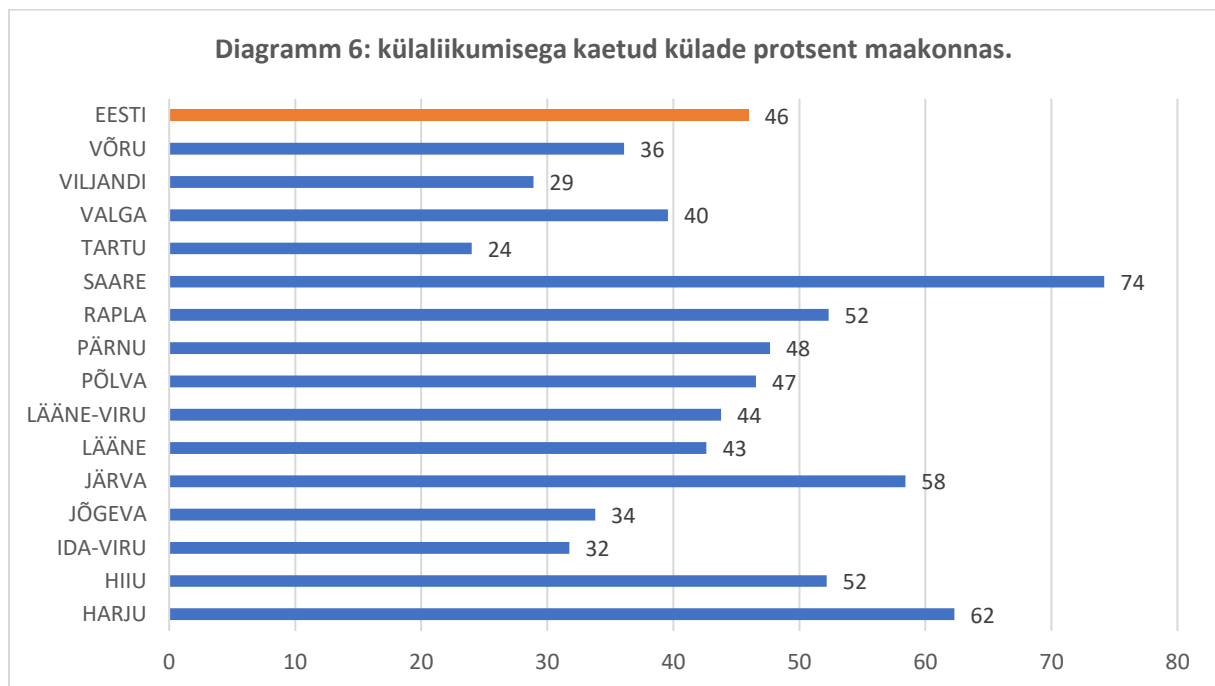
Võttes aluseks külade arvu on Eesti keskmisest külavanemaid proportsionaalselt rohkem Harju-, Saare, Rapla-, Lääne- ja Põlvamaal. Samas vaadates, kui palju on külavanemaid 1000 elaniku kohta, siis ületavad Eesti keskmise määra Saaremaa (8,9); Läänemaa (4,2), Raplmaa (3,2), Põlvamaa (2,1) ja Valgamaa (1,7). Üldse pole statuudi kohaselt valitud külavanemaid Ida-Viru, Pärnu ja Hiiumaal. Viimase puhul tuleb arvestada, et tegemist on ühe omavalitsusega, kus veel pole jõutud kinnitatud statuudi järgi protsessi käivitada.

Külaseltside poolt hallatavaid külamaju on proportsionaalselt külade arvu kõige enam Põlva maakonnas. Taandades näitaja 1000 elaniku kohta, siis on parimate näitajatega Saaremaa (1,5),

Põlvamaa ja Läänemaa (1,3). See näitaja peegeldab ühelt poolt küla seltside suutlikkust külamaja haldamise eest vastutust võtta ning teistel poolt omavalitsuste usaldust seltside vastu, kellele teenuse pakkumine on delegeeritud. Nimelt on valdav enamus külamaja hoonetes valla omandis. Kõige vähem MTÜde halduses olevaid külamaju on Ida-Virumaal.

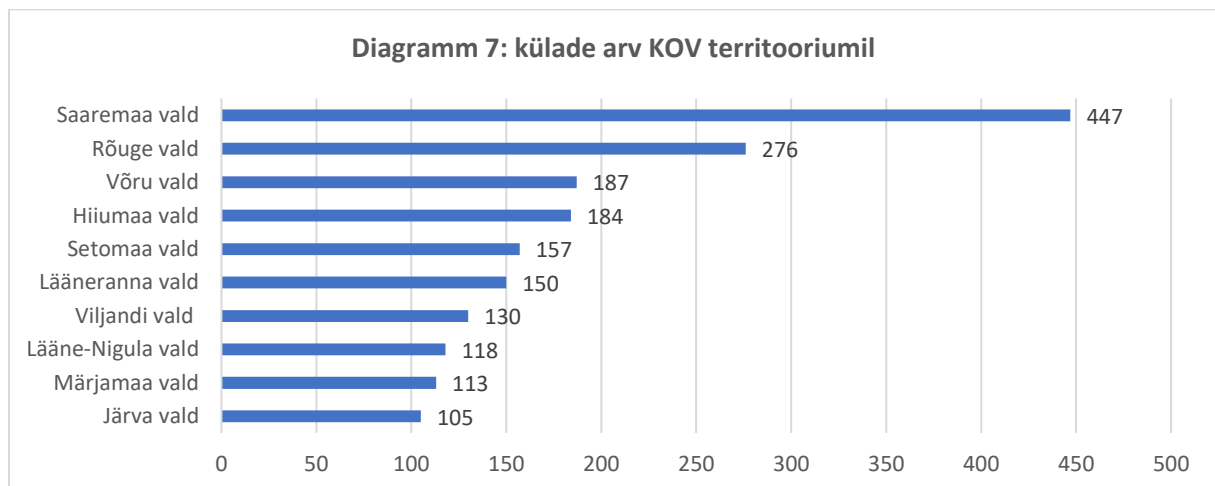
Külaseltsi on kõige tihedamalt Harjumaal. Keskmiselt on igal teisel-kolmandal külal oma selts. Suhtes elanike arvu on kõige enam küla seltse 1000 elaniku kohta Läänemaal (3,8), Saaremaal (3,7), Põlvamaal (2,9), Raplomaal (2,8) ja Valgamaal (2,8).

Võttes arvesse kõiki külaliikumise vorme on külaliikumise kaetuses maakondadest esikohal Saare- ning Harju maakond. Eesti keskmisest on kaetus suurem ka Järva-, Rapla- ja Hiiu maakond. Viimase puhul annab hea kaetuse kõrge mitteametlike külavanemate arv.

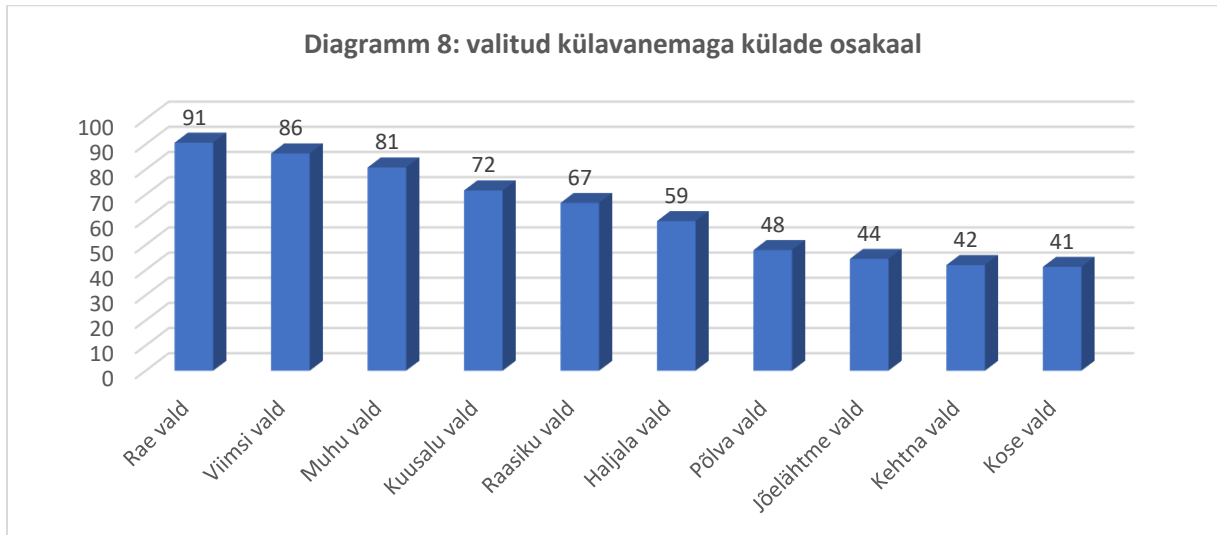

Omavalitsuste põhine vaade

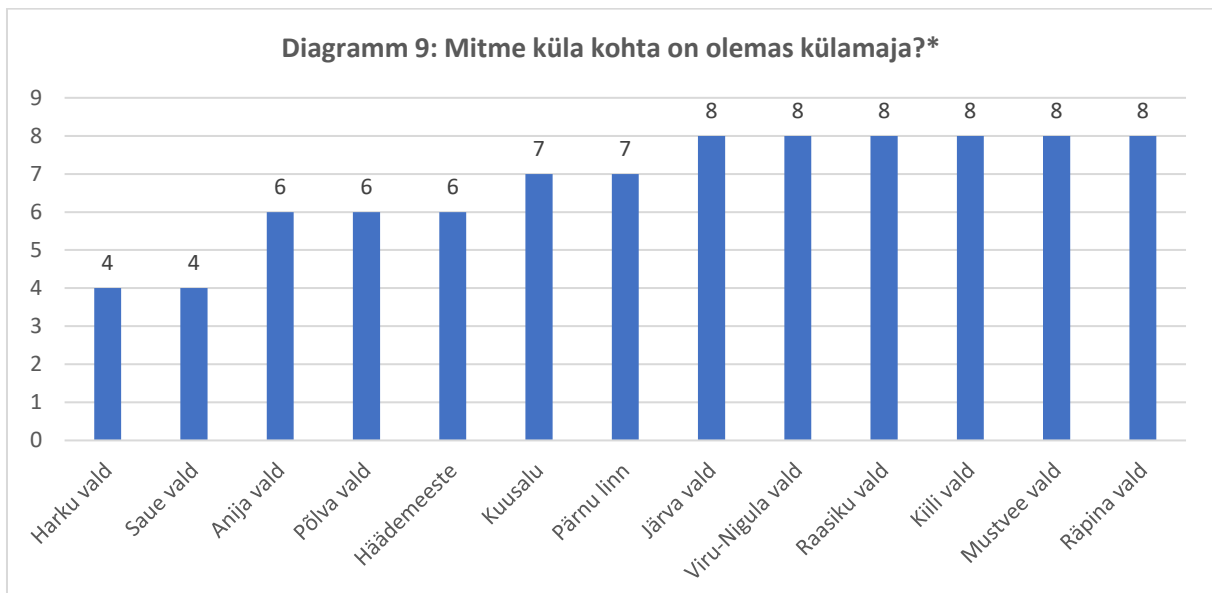
Kõige suurema külade arvuga kohalikud omavalitsused asuvad ääremaadel ehk Saaremaal-Hiiumaal ning kolmes Võrumaa omavalitsuses. Osaliselt on see tingitud suurema hulga omavalitsuste liitumisest. Setomaal on põhjuseks külade väiksus, mis on kultuuriliselt liitunud nulkadeks.

Täna on statuudi alusel valitud külavanemaid 33 kohalikus omavalitsuses. Kõige rohkem on külavanemaid Saaremaa vallas (117). Järgnevad oluliselt väiksemate arvudega Kuusalu vald (46), Muhu vald (38) ja Märjamaa vald (31). Kui aga vaadata, kui suur osa küladest on statuudi alusel valitud külavanematega kaetud, siis on eeskujulikumat Tallinna lähi vallad (Rae, Viimsi, Kuusalu, Raasiku) aga ka mõned kaugemad kandidid nagu Muhu ja Põlva vald. Kõiki neid iseloomustab tugev külavanemate traditsioon.

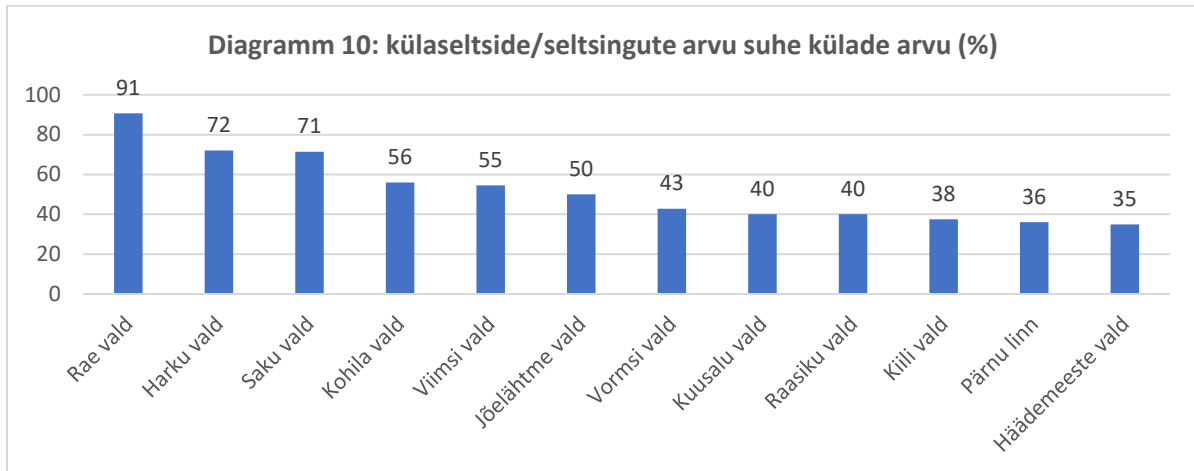

Külamajade tihedust jälgides on selge seos nii elanike tiheduse kui ka finantsilise suutlikkusega, seega domineerivad selles osas Harjumaa vallad. (diagramm 9) Siiski on edetabelis ka pealinnast kaugemaid omavalitsusi, kus on loodud head võimalused ühiskondlike hoonete küla seltside haldusesse andmiseks.

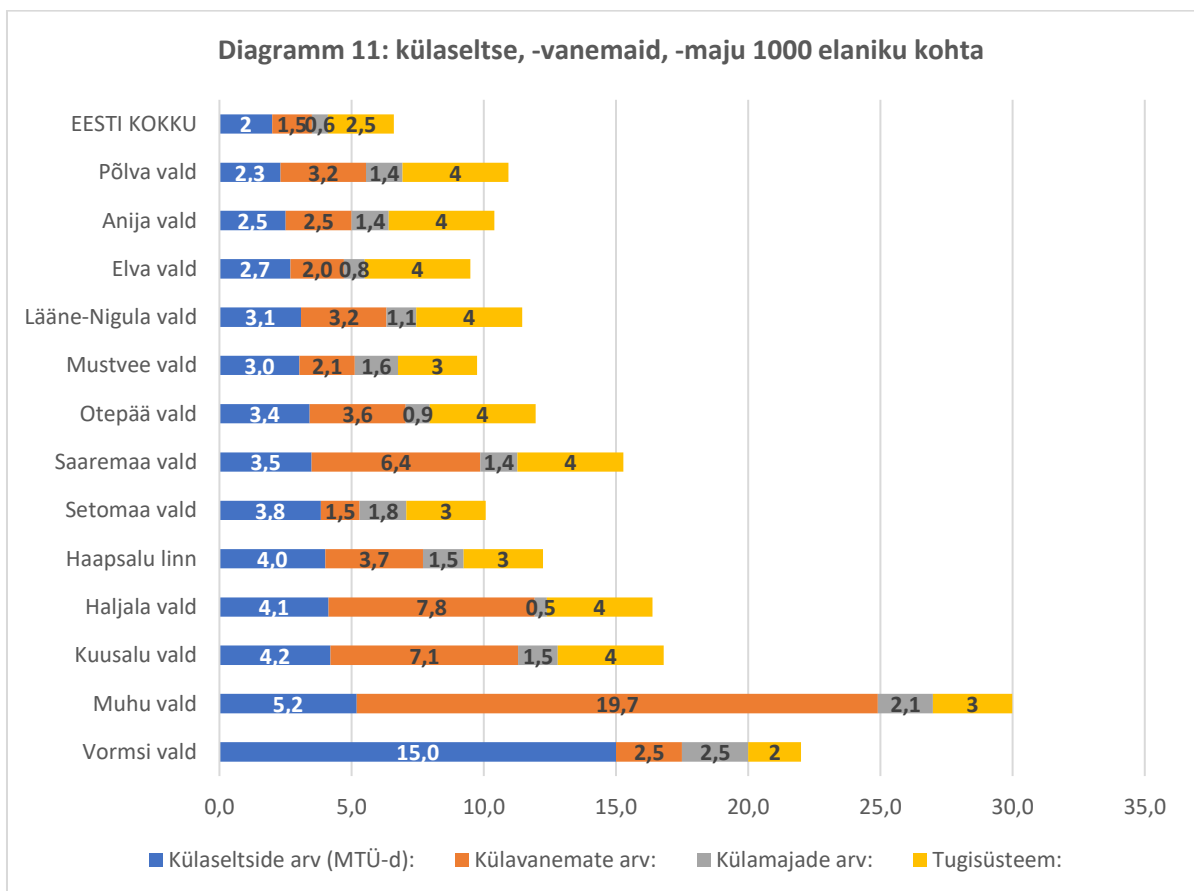

* Siin peetakse silmas vaid selliseid külamaju, mis on MTÜ poolt hallatavad.

Veelgi selgemini domineerib Harjumaa küla seltside rohkusega, kui arvestada protsenti külade arvust. Põhjused on ilmselt samad, mis külamajade rohkuse puhul.

Teistsugune pilt avaneb, kui analüüsida seltside, vanemate ja külamajade arvu 1000 elaniku kohta. Diagramm 11 toob välja selles vaates kõige tugevama seltsitegevusega kohalikud omavalitsused, kus näitajad on kõrgemad Eesti keskmisest. Huvitav on märkida, et enamused neist asub Eestimaa äärealadel. Seltside rohkuselt elanike arv suhtes domineerib Vormsi vald ning külavanemaid on proportsionaalselt kõige enam Muhu vallas. Diagrammi viimases tulbas „tugisüsteem“ ilmneb, et peaaegu kõikides tugeva külaliikumisega valdades on ka eeskujulik tugisüsteem ehk kaardistatud tugisüsteemi neljast komponendist on olemas valdavalt 4 või vähemalt 3. Erandiks on Vormsi vald, mis ilmselt oma väiksuse tõttu ei vaja volikogu komisjoni ega koostöökogu.

Külade tugisüsteem kohalikes omavalitsustes

Kaardistus hõlmas ka nelja tugisüsteemi komponendi olemasolu kohaliku omavalitsuse tasandil. Uurisime, kas omavalitsuse on olemas:

- kehtiv külavanema statuut;
- külade temaatikaga (nõustamine, toetamine, koordineerimine jne) tegelev ametnik;
- külade temaatikaga tegelev volikogu (või vallavalitsuse) alaline komisjon;
- koostöökogu, kuhu on kaasatud külade esindajad.

Kõik neli tugisüsteemi komponenti olid olemas 18 omavalitsuses, mis teeb 26% kõigist maaomavalitsustest. Nendeks on: Anija, Elva, Haljala, Kose, Kuusalu, Luunja, Lääne-Nigula, Otepää, Põhja-Sakala, Põlva, Rapla, Saaremaa, Saku, Valga, Viimsi, Viru-Nigula, Võru vald ning Paide linn.

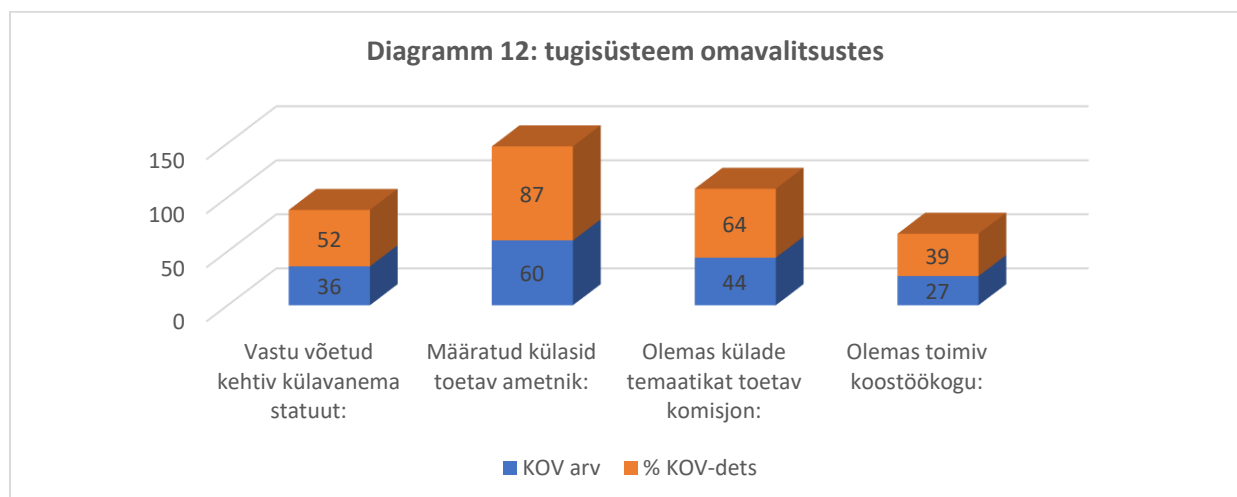
Mitte ühtegi komponenti ei olnud 6 omavalitsuses: Kadrina, Kihnu, Lääneranna, Ruhnu, Kambja vallas ja Tartu linnas.

Kõige rohkem olid omavalitsused mõelnud külasid kureerivale ametnikule – 60 omavalitsust (87%) olid sellele valdkonnale määranud töötaja (diagramm 12). Antud juhul ei uurinud me selleks ülesandeks määratud töökoormust ega ka sihtrühma rahulolu teenusega.

42 omavalitsustest (61%) omavad alalist volikogu või vallavalitsuse komisjoni, kes tegeleb külade arenguks soodsa keskkonna loomisega. Eraldi külaelu/kogukonna komisjon oli 11 omavalitsuses ehk Rõuge, Valga, Otepää, Kohila, Kehtna, Põlva, Rakvere, Lääne-Nigula, Türi, Saue, Lääne-Harju valdades. Kõige sagedamini käsitleti külaelu teemasid kultuurikomisjonis.

Koostöökogud eksisteerivad 27 omavalitsuses ehk 39% maaomavalitsustest. Nende seas on 10 on mitteformaalsed külade (külavanemate) ümarlauad; 6 vabaühenduste ümarlauad, 7 MTÜna organiseerunud külade ühendused. Kolmes vallas (Elva, Lääne-Nigula ja Mustvee) olid külad ühe huvigrupina kaasatud piirkondlikesse kogukonnakogudesse.

Kogu valla territooriumil kehtiv külavanemate statuut oli vastu võetud 37 omavalitsusel, mis teeb 54% maaomavalitsustest.

Nagu diagrammist näha on täna tugisüsteemi osas kõige nõrgemas seisus koostöö tasand, mis võib tuleneda omavalitsuste tahtmatusest ning kogukondade suutmatusest koostööd eest vedada.

Kokkuvõtteks

Kaardistus esitab külaliikumisele mitmeid väljakutseid. Esiteks tuleb lähemalt uurida ja mõista põhjuseid, miks külaliikumise peamiste kandjate ehk külavanemate, küla seltside ja külamajade arv näitab kahanemist ning vastavalt sellele kavandada meetmeid kogukondliku tegevuse toetuseks.

Kombineerituna hiljutise uuelanike küsitluse tulemustega, tuleb Kodukandil rohkem tähelepanu pöörata uuelanike kaasamisele ning nende eestvedamise potentsiaali toetamisele. Samuti tuleb igati toetada kogukondade avatust uutele inimestele ja ideedele. Selleks on juba kavandatud arenguprogramm, mis aitaks uutel tegijatel kergemini külaliikumisse siseneda.

Ka antud kaarditus näitab, et kohalike omavalitsuste suutlikkus ja motivatsioon külade aktiivsust ja kaasatust toetada on erinev. Selles osas kõige edukamate omavalitsuste pingerida näitab, et aktiivse külaliikumisega maapiirkonnad on olnud edukamad nii avatud valitsemise rakendamisel, kui ka uute inimeste elama kutsumisel. Suur osa neist valdadest paiknevad äärealadel, seega võib just aktiivne külaliikumine olla kompenseerivaks jõuks tõmbekeskuste kaugusele.

Analüüsi koostas:

Ivika Nõgel, Eesti Külaliikumise Kodukant juhatuse liige

5115914, ivika@kodukant.ee

25.11.2020

Kaardistus viidi läbi ühe tegevusena Eesti Külaliikumise Kodukant projektist „Õmblusteta maaühiskonna programm“, mida rahastab EMP toetuste Aktiivsete Kodanike Fond ning vahendab Avatud Eesti Fond koostöös Vabaiühenduste Liiduga.

Avatud Eesti Fond
Open Estonia Foundation

